

LAUDATIO GHEORGHE CHIVU ȘI FILOLOGIA CA MOD DE VIAȚĂ

*Prof. univ. dr. Petre Gheorghe BÂRLEA
Universitatea „Ovidius” Constanța
Universitatea „Valahia” Târgoviște
gbarlea@yahoo.fr*

1. Formarea profesională

Prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, s-a născut în comuna Micșunești-Moară, din Ilfovul care constituie partea superioară a zonei cu cea mai mare încărcătură baladescă de tip tradițional a Europei. Pe de altă parte, Ilfovul este dominat de proximitatea față de capitala României moderne, în care cultura scrisă s-a impus viguros încă din secolul al XVII-lea. Dacă există un *genius loci* care îi marchează pe localnici, atunci, pe lângă dragostea față de pământ, pe aceste două coordonate trebuie să se manifestat efectele sale asupra aleșilor soartei în domeniile vieții spirituale.

Gheorghe Chivu a urmat cursurile Facultății de Litere (pe atunci, Facultatea de Limba și Literatura Română) a Universității din București în una dintre ultimele serii cu o durată de cinci ani la ciclul de licență (1965-1970), pe vremea când lingvistica generală se studia de două ori, obligatoriu (*Introducere în lingvistică*, anul I; *Lingvistica generală*, anul al III-lea), când cursul de Sintaxă și Morfologie se întindeau pe câte un an, iar Istoria limbii române și Literatura universală – pe câte trei, respectiv patru semestre, cum este și firesc. Tot aceea

a fost perioada când marile personalități ale filologiei românești își încheiau activitatea didactică și științifică prin care străluciseră de-a lungul multor decenii, unii veniți din epoca de dinaintea reformei învățământului: Al. Rosetti, Iorgu Iordan, Al. Graur ș.a. Erau în plină activitate cei din generația de aur a elevilor acestora: Boris Cazacu, Ion Coteanu, Lucia Wald, Elena Slave, Matilda Caragiu Marioțeanu, Florica Dimitrescu, Liviu Onu, Grigore Brâncuș, Al. Piru și mai tinerii, pe atunci, Paul Cornea, Dimitrie Păcurariu, Eugen Simion, Theodor Hristea, Marius Sala, Valeria Guțu Romalo ș.a.

Lucrarea de licență, realizată sub conducerea Paulei Diaconescu, a tratat problema funcției stilistice a neologismului în poezia lui Ion Barbu, iar doctoratul, sub conducerea lui Boris Cazacu, urmat de Ion Coteanu, aborda o primă parte din *Codex Sturdzanus*. Formarea ca cercetător i-o datorează în mare măsură lui Ion Gheție, de la Institutul de Lingvistică. De la acesta a învățat cum se studiază sistematic tot ce ține de filologie, în sensul tehnic al termenului, și de istorie a limbii.

În ciuda limitărilor dogmatice care marcau toate domeniile științei și învățământului, disciplinele filologice, în sensul larg al cuvântului, se dezvoltau foarte bine. De altfel, Dl. Gh. Chivu și-a finalizat studiile universitare în anii de relativ dezgheț ideologic, consemnat de istoria contemporană între 1967 și 1972. Și, în orice caz, există consemnată observația că, dintre toate domeniile cunoașterii, științele cuvântului păreau a se fi dezvoltat cel mai mult în perioadapostbelică¹. Este un paradox faptul că, în paralel cu șablonizarea limbii discursului oficial (limba de lemn a comunismului), se aprofundau studiile

¹ Al. Graur observă că, față de perioada interbelică, în care lingviștii puteau fi numărați pe degete, la Cel de-al XX-lea Congres Internațional al Lingvisticii, organizat la București, în 1967, au participat aproape 45 de români, cf. Al. Graur, *Cuvânt înainte la Dicționar de lingviști și filologi români*, București: Albatros, 1978, p. 5. Este adevărat că bazele studiilor de specialitate fuseseră puse în perioada interbelică de cele trei mari școli românești de la Iași, București și Cluj.

teoretice și aplicative, inclusiv în domeniul istoriei limbii, ceea ce însemna, în bună măsură, cercetarea limbii vechilor texte religioase și editarea lor. Vom reveni asupra acestei discuții.

2. Activitatea științifică și didactică

Așadar, tânărul Gheorghe Chivu a debutat în cercetarea de specialitate într-o perioadă relativ fastă. Pe baza rezultatelor foarte bune obținute ca student, a fost repartizat la Institutul de Lingvistică (actualul Institut de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”) al Academiei Române, inițial pe un post numit pe atunci „filolog”, 1970-1973. Evoluția ierarhică s-a desfășurat după nomenclatorul și în ritmul lent impus de politicile de cadre ale vremii. Trecerea de la o treaptă la alta s-a accelerat abia după 1989: cercetător științific (1973-1990); cercetător științific principal III (1995-1993); cercetător științific principal II (1992-1995); cercetător științific principal I (1995-2010), în Sectorul de limbă literară și filologie. Între timp, a fost ales secretar științific al Institutului (1990-1996). Și tot în această perioadă se oficializează și statutul de cadru didactic universitar, la Facultatea de Litere a Universității din București, unde a devenit conferențiar (1995-1998), apoi profesor, conducător de doctorat (1999 – în prezent). A predat, de asemenea, cursuri de istorie a limbii române, istoria limbii române literare, limba textelor religioase, terminologie, stilistică și la facultățile de Teologie Ortodoxă, Teologie Baptistă ale Universității din București sau la Facultatea de Litere a Universității „Hyperion” din București. Din acea perioadă, activitatea de cercetare s-a împletit mai strâns cu aceea de predare, în cadrul programelor de licență, master și doctorat.

În anul 2000, s-a transferat la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române, în calitate de cercetător principal I, fiind numit și coordonator al Colectivului de literatură română veche. Între anii 2011 și 2016 a îndeplinit și funcția de director adjunct al acestui Institut.

În anul 2000, Dl. Gheorghe Chivu a fost ales membru corespondent al Academiei Române, unde îndeplinește funcția de vicepreședinte al Secției de Filologie și Literatură.

În prezent, conduce ample proiecte ale instituțiilor academice sus-menționate: este coautor al Tratatului de *Istorie a limbii române*, vol. al II-lea și coordonator al vol. al III-lea. De asemenea este implicat în realizarea unor ample lucrări precum *Enciclopedia literaturii române vechi* (coordonator); *Școala Ardeleană. Crestomație*; *Dicționarul General al Literaturii Române*, ed. a II-a (coautor și coordonator al părții vechi) ș.a.

Stagiile de studii și documentare de care a beneficiat în străinătate s-au dovedit extrem de utile pentru cercetarea românească de profil. Este suficient să amintim cele două lucrări fundamentale editate în urma unor astfel de stagii la bibliotecile, institutele de cercetări și de învățământ superior în Ungaria: prima gramatică românească scrisă în limba latină (cca 1770) și primul dicționar românesc original (*Dictionarium Valachico-Latinum*, cca 1650).

Privind în urmă, putem spune că perioada de la 18 ani până la cei 70 de ani pe care îi împlinește peste câteva luni, adică timp de peste o jumătate de veac, a fost închinată studiului limbii, literaturii și spiritualității române, în general.

Există puține abateri de la programul riguros și eficient pe care și l-a impus, cu o voință de fier, cu o autodisciplină ieșită din comun și nu mai puțin, cu o dragoste imensă pentru profesia aleasă. În această alternativă – inegală, ca timp și energie consacrate – ar intra plăcerea cu care se retrage la țară, în unele *weekend*-uri, unde își lucrează cu osârdie grădina (după modelul latin al lui Cincinnatus, s-ar zice), precum și călătoriile de vacanță în diverse locuri din România, la volanul mașinii în care se aflau îmbarcați membrii familiei sale – soția și gemenii pereche (băiat și fată). Dar aceste din urmă preocupări încep să se reducă, prin forța lucrurilor, deplasările în țară și în străinătate fiind realizate individual, cu misiuni științifico-didactice: congrese, colocvii, doctorate, concursuri etc.

3. Direcțiile cercetării

3.1. Treptele inițierii în tehnica cercetării filologice

3.1.0. Cronologia lucrărilor publicate de Gheorghe Chivu dovedește încă o dată cât de important este pentru un om de știință să urmeze cursul firesc al devenirii sale profesionale. Contextul socio-profesional în care și-a început activitatea trebuie să fi avut rolul său, competența și modelul formator al dascălilor de la Universitate și al conducătorilor științifici de la Institut, uneori sintetizați în aceleași persoane – așijderea, dar în mod sigur și opțiunile personale ale tânărului filolog de atunci au trasat calea cea mai dificilă, cel mai puțin spectaculoasă, pe de o parte, și cea mai sigură, pe de altă parte, pentru un parcurs profesional solid și eficient. Primele patru lucrări academice în care este implicat ilustrează acest drum al adevărului în știință: de la documentarea bibliografică la contactul direct cu textele, iar de aici, la studiul filologic. Avem în vedere următoarele contribuții:

1. *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1974, 171 p. (în colaborare cu Mariana Costinescu)

2. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1979, 499 p. (în colaborare cu Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman Moraru)

3. *Pravila lui Coresi*. Text stabilit, studiu lingvistic și indice, în: *Texte românești din secolul al XVI-lea* (coord. Ion Gheție), Editura Academiei, București, 1982, pp. 129-257.

4. *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, Tipografia Universității București, 1982, 374 p. (în colaborare cu Emanuela Buză, Mariana Costinescu, Ion Gheție, Alexandru Mareș, Alexandra Roman Moraru și Florentina Zgraon)

Este un loc comun că în știință funcționează principiul *ex nihilo nihil*. Nu se poate construi nimic pe un teren gol: studiul atent al cercetărilor anterioare este absolut necesar pentru orice om de știință și, cu atât mai mult, pentru un debutant. Din bibliografia cât mai cuprinzătoare posibil se conturează datele problemei, variantele de abordare, metodologia adecvată, soluțiile propuse, metalimbajul de rigoare, deschiderile spre alte orizonturi ale cercetării ș.a.m.d. Or, această bibliografie, sistematic studiată, a construit primul pas în realizarea sarcinilor asumate de către tânărul cercetător Gh. Chivu. Apoi, se știe că șansele de izbândă în demersul științific sunt asigurate atunci când protagonistul stăpânește bine două lucruri:

- 1) cadrul teoretic care configurează problematica abordată;
- 2) materialul de lucru ce urmează să fie analizat.

Primul „instrument” (în sensul aristotelic, de „organon”) este asigurat prin parcurgerea, după studiile universitare de rigoare, atentă a bibliografiei de specialitate, despre care tocmai am vorbit²; cel de-al doilea înseamnă, în cazul de față, scoaterea la lumină, sistematizarea și încadrarea în context istoric și filologic, a documentelor scrise și a eventualelor mostre de limbă vorbită. Acest din urmă „organon” a constituit obiectul celei de-a doua lucrări în realizarea căreia a fost implicat Gheorghe Chivu, urmată de o alta de acest tip, la trei ani distanță.

Al treilea mare pas a constat în studiul propriu-zis, filologic și lingvistic, pe baza unui text anume – unul foarte important, *Pravila lui Coresi*, în cadrul a ceea ce filosofii științelor

² Autorii volumului *Introducere la filologia română*, 1978², respectiv Liviu Onu, realizatorul secțiunii a IV-a, *Tehnica editării textelor vechi românești*, realizează o descriere detaliată a *Bibliografiei* Chivu-Costinescu, afirmând despre aceasta: „Este o bibliografie signaletică bine sistematizată, care furnizează informații selecționate cu grijă, în sensul că, în principiu, au fost cuprinse numai cercetările care aduc ceva nou, cercetările de mîna întîi și cercetările fundamentale.” (Elena Barborică, L. Onu și M. Teodorescu, 1978, pp. 151-152).

numesc, din nou cu un termen aristotelic *episteme*, cunoașterea în acțiune, care dublează procesul numit cu termenul socratic *euristică*, descoperirea prin forță proprie a unor procese, legitați, particularități ale fenomenului studiat.

Se cuvin făcute câteva precizări cu privire la importanța acestui parcurs formator și fondator, un *trivium*, adaptat contextului.

În primul rând, observăm că toate trei fazele demersului cercetării au fost orientate spre cea mai veche perioadă de atestare a limbii române în documente și însemnări, ajunse până la noi. Cea mai veche înseamnă, aproape sigur, și cea mai dificilă, din motive asupra cărora nu are rost să zăbovim aici. Impactul este, în asemenea situații, pe cât de puternic, ca instrument de măsurare a capacității de muncă și a competențelor dobândite în anii de școală preuniversitară și universitară, pe atât de important pentru „așezarea în matcă”, pentru soliditatea temeliiilor pe care se construiește profesionalismul unui filolog specializat în istoria limbii. Este clar că așa a lucrat Destinul, în cazul acesta, în sensul că respectivele lucrări – bibliografice, culegerile și edițiile de text etc. – au făcut parte din Planul de cercetare al Institutului de Lingvistică din respectivii ani (1970-1980; 1980-1985). A fost, desigur, șansa tânărului cercetător de atunci ca „astrela cercetării” să se fi așezat în poziții favorabile tocmai în anii de debut ai profesiei sale. Dar, pe de altă parte, nicio instanță, umană sau divină, nu ar fi intervenit în favoarea selectării tânărului cercetător în aceste echipe, dacă el însuși nu și-ar fi dovedit deja capacitatea de muncă și cunoștințele fundamentale necesare. Și, în orice caz, nu ar fi rezistat până la capăt într-o activitate care presupune maximă seriozitate, dăruire, spirit de echipă, înaltă ținută științifică și morală.

În al doilea rând, remarcăm că Gh. Chivu a făcut parte dintr-o echipă de lucru destul de eterogenă, fiind coleg cu oameni de diverse vârste și profiluri umane. În termenii actualei matrici europene a competențelor profesionale de la cel mai înalt nivel de pregătire profesională, aceasta se numește

„activitate asistată; activitate relativă independentă”, în cadrul unui colectiv cu obiective comune de lucru – tipică debutanților într-un domeniu sau altul. Este vorba despre echilibrul – care se dobândește greu, în multe cazuri – între ritmul și aptitudinile personale, pe de o parte, și ritmul colectiv și gândirea de grup, pe de altă parte, precum și de nevoia de îndrumare *versus* acceptarea îndrumării și colaborării, în condițiile în care sarcinile impuse presupun un efort colectiv bine coordonat.

Gh. Chivu a ieșit călit din aceste probe inițiatice, după cum o dovedesc realizările sale ulterioare – individuale sau în colaborare.

În al treilea rând, ar fi de semnalat ritmul așezat al apariției lucrărilor sus-discutate. Va fi fost vorba aici, foarte probabil, și de condiții externe, de natură administrativă³, dar mai sigur este că amploarea și dificultățile materialului de lucru au impus această concretizare în studii tipărite la Editura Academică.

Desigur, în paralel, tânărul cercetător își expune punctul de vedere asupra materialelor cercetate în periodicele de specialitate, în special în acelea ale Academiei Române sau al Societății de Științe Filologice, respectiv *Limba română* și *Limbă și literatură*, apoi în *Studii și cercetări lingvistice* și altele.

Multe articole sunt consacrate problemelor cu care se confrunta în efortul de realizare a temelor de cercetare din

³ În lucrările de istorie a Institutului de Lingvistică se vorbește adesea despre întârzierea cu care apăreau tipărite lucrările realizate, cf. Ion Gheție, „Sectorul de limbă literară, filologie și poetică”, în: *Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan” din București. 50 de ani de existență (1949-1999)*, Coord: Mioara Avram, Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, București: Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 135. „Impedimentele de tot felul, independente de voința autorilor” sunt evocate și de Mioara Avram sau de Jana Balacciu-Matei, în același volum, cf. *Scurtă cronologie...* Jana Balacciu-Matei vorbește despre refuzul autorilor de a abdica la principiile de redactare a istoriei limbii române, ceea ce a atras tergiversarea acordării vizei de tipărire, chiar după ce se ajungea în faza de corectură, *op. cit.*, pp. 61-62. Din păcate, astfel de probleme s-au perpetuat, în diverse variante, și după 1990.

această primă perioadă, 1970-1982. Este vorba despre semnalarea unor vechi texte puțin sau deloc cunoscute (psalmii din secolul al XVII-lea, textul din *Codex Sturdzanus*, respectiv copia fidelă după *Pravila sfinților părinți* imprimată de Coresi, *Apocriful Iorga* etc.) și despre tot ce ține de studiul filologic: completări, îndreptări, informații noi cu privire la datare, localizare, paternitate, filiații. De asemenea, studiile lingvistice se configurează în aceeași arie: grafie, fonetisme, particularități lexico-semantice, morfologice, sintactice și stilistice, aspecte ale încadrării în contextul cultural-istoric ș.a.m.d.

Cel mai mare câștig obținut în această primă etapă a activității științifice a fost, desigur, conturarea unor direcții de cercetare. Alături de însușirea metodelor și tehnicilor de lucru, alături de cristalizarea unei viziuni proprii asupra evoluției limbii române în epoca veche și asupra mecanismelor limbii, în general, subdomeniile în care urma să se afirme filologul și lingvistul Gh. Chivu se subsumau, într-un fel sau altul, primelor preocupări.

3.1.1. Evident, în centrul întregii activități va sta editarea, cu studiile filologice și lingvistice de rigoare, a unor texte românești vechi, în principiu, dar și a unor texte moderne, ulterior, toate din fondul monumental al culturii române. După experiența cu *Pravila lui Coresi*, realizată în cadrul colectivului coordonat de Ion Gheție și finalizată în 1982, a urmat munca de editare a operelor lui G. Coșbuc, activitate asupra căreia vom reveni. Deocamdată, merită subliniată una dintre primele mari realizări individuale ale lui Gh. Chivu, în acest domeniu, editarea devenită de referință a miscelaneului numit *Codex Sturdzanus*. Modul exemplar în care a stabilit textul, caracterul savant al celor două studii însoțitoare – filologic și lingvistic, acribia cu care a alcătuit indicele i-au adus editorului Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române pentru această lucrare, în anul 1993. Constituind reluarea, completarea și perfecționarea fostei teze de doctorat, lucrarea a fost publicată

de Editura Academiei Române în afara planului editorial, tocmai pentru calitățile ei. Cartea a fost apreciată la superlativ de către specialiști. Notăm câteva asemenea aprecieri:

Reputatul lingvist și filolog ieșean N.A. Ursu scrie, în *Cronica*, Iași, 1993, XXVIII, 23, p. 5:

„Noua ediție a Codicelului Sturdzan este o valoroasă lucrare de referință a filologiei și lingvisticii românești, monumentală atât prin conținutul ei, cât și sub aspect editorial.”

La rândul său, Mirela Teodorescu, fostă profesoara la Facultate și ulterior colegă de Institut, scria în LR, XLIII, 11-12, București, 1993, p. 543:

„Realizată cu acribie, la curent cu ultimele achiziții ale științei filologice, dovedind un spirit critic și o competență deasupra oricărei discuții, ediția oferită de Gheorghe Chivu se înscrie printre cele mai importante realizări ale filologiei românești din ultimele decenii”.

Lingvistul basarabean Galaction Verebceanu scrie în *Revista de lingvistică și teorie literară*, editată de Academia de Științe a Republicii Moldova, Chișinău, nr. 5, 1994, p. 100:

*„... concepută astfel, ediția actuală a miscelaneului **Codex Sturdzanus** se înscrie printre realizările științei filologice, contribuind, prin date noi și importante, la alcătuirea configurației istorice a limbii române din jurul anului 1600. Bun cunoscător al principiilor de elaborare a edițiilor critice, fin analist al faptelor de limbă, Gheorghe Chivu oferă specialiștilor un studiu prețios, executat cu acribie și competență.”*

Au urmat, în aceeași direcție a edițiilor critice a textelor vechi, cele două recuperări esențiale ale unor texte pe care le-a transcris în cadrul seriei de stagii de documentare și cercetare în Ungaria, între anii 1974-1997, cu deosebire în ultimul an menționat:

Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină. Ediție critică. Revizia și traducerea textului latin, Lucia Wald. București: Editura Academiei Române, 2001, 165 p.

Dictionarium Valachico-Latinum. *Primul dicționar al limbii române.* Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, indici și glosar de Gheorghe Chivu. București: Editura Academiei Române, 2008.

Asupra celei dintâi ne vom opri mai îndelung în paginile careurmează⁴. Referiri la cea de-a doua vom include în aceste pagini doar tangențial, urmând să-i rezervăm o prezentare detaliată într-un alt context.

Prin editarea primei gramatici a limbii române scrise în limba latină, *Institutiones linguae Valachicae*, în anul 2001, Dl. Gheorghe Chivu a oferit culturii române un dar la care aceasta avea dreptul de mult timp.⁵ Editorul a procedat metodic. Întâi, a luat cunoștință de aceste texte din studiile menționate, apoi a purces la transcrierea acestora, prin contact direct cu manuscrisele, începând cu anul 1986. A fost o muncă benedictină, cu atât mai dificilă în condițiile în care cele două tipuri de scriere – exemplele românești redactate cu slove chirilice și explicațiile în latinește, scrise cu litere latine, evident – au devenit aproape ilizibile prin impregnarea cernelii în filele manuscriselor. A urmat etapa unor studii și analize parțiale: „Studii străine despre vechi texte românești” (LR, XXXVI, 1987, pp. 539-541); „Un dicționar puțin cunoscut: «Lexicon compendiarum latino-valachicum» (SCL, XXXIX, 1986, 6, pp. 471-476); „Giuseppe Piccillo, Il ms. Romeno Asch 223 di Göttingen (sec. XVIII)” (SCL, XV, 1988, 2, pp. 161-165, recenzie la studiul și ediția cercetătorului italian publicate în *Travaux de linguistique et de littérature*, XV, 1, 1987, pp. 1-148, a ghidului de conversație italo-român, alcătuit din 1770, de către un misionar italian aflat în Moldova) și, în sfârșit, în

⁴ Pentru o prezentare mai detaliată a cărții, cf. P. Gh. Bârlea, „Fundamenta. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină”, în: *Litere*, Târgoviște, XVIII, 2 (202), februarie 2017, pp. 43-45.

⁵ *Institutiones linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină.* Ediție critică de Gheorghe Chivu. Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald. București: Editura Academiei Române, 2001.

„«Institutiones linguae Valachicae», prima gramatică românească scrisă în limba latină” (LR XLI, 1992, pp. 11-18). Toate acestea au pregătit volumul propriu-zis, apărut la Editura Academiei, București, în anul 2001. Cartea este prețioasă, înainte de toate, prin ceea ce pune la dispoziția cititorilor acum:

a) Mostre fotocopyate din aceste manuscrise, începând cu filigranele hârtiei (destul de poroase, din păcate, cu dedicația către abatele Franciscus Xaverius Rhier, canonicul catolic de la Oradea Mare (1762-1776), continuând cu referate olografe ale lui Grigore Maior (din 29-30 mai 1772) care probează că grafia din cele două manuscrise ale coligatului de la Kalocsa nu poate fi pusă pe seama acestuia.

b) Textul cu juxtă, respectiv textul latinesc pe pagina din stânga și traducerea românească pe pagina din dreapta, („în oglindă”, cum se spune în limbajul tipografic).

În ciuda dificultăților de transcriere, editorul a respectat întocmai formele realizate în latină de autorul anonim de la 1770, inclusiv prin așezarea în pagină a paradigmelor ilustrative, prin redarea ortografiei, a abrevierilor care pot fi înțelese ușor (&c, v<vel; g< gratia etc.). Același lucru s-a întâmplat cu exemplele românești scrise în chirilică, cu excepția slovelor suprascrise (marcate, totuși, prin subliniere) și a reducerii variantelor la slovele-tip. În traducerea românească, realizată de Prof. dr. Lucia Wald, care a asigurat și revizuirea textului latin, s-a procedat cu aceeași atenție, păstrându-se un echilibru motivat științific între păstrarea slovelor în capitolele referitoare la grafie și la sistemul de notare a cifrelor prin slove chirilice și transcrierea interpretativă a paradigmelor din original.

Evident, în traducere, s-au actualizat ortografia, terminologia și punctuația. În ambele versiuni, s-au operat întregiri marcate prin paranteze ascuțite la abrevierile și pasajele greu de descifrat astăzi.

Avem, așadar, pe de o parte, un text vechi editat după toate rigorile academice actuale. Pe de altă parte, textul astfel realizat este precedat de un studiu introductiv, pe cât de consistent, pe

atât de doct, consacrat respectivului monument al istoriei limbii române. Demersul este axat pe cele două probleme fundamentale ale unui astfel de întreprinderi.

Este vorba, în primul rând, despre analiza filologică a textului în discuție. După descrierea detaliată a aspectului grafic al manuscrisului/manuscriselor (căci se fac referiri frecvente și la *Lexicon compendiarum latino-valachicum*), se ia în discuție datarea redactării acestora. Gh. Chivu corectează, prin argumente solide, atât ipotezele mai vechi ale lui Iosif Siegescu, descoperitorul manuscriselor, sau ale lui Carlo Tagliavini, autorul primului studiu consistent consacrat acestora⁶, cât și pe cele mai noi, formulate de Nagy Bela, și, mai ales, de Mihai Gherman. Autorul ediției academice românești propune anul 1770 pentru *Institutiones linguae Valachicae*, și intervalul 1771-1776, pentru *Lexicon compendiarum...* În felul acesta, se stabilește și o corectă încadrare în istoricul gramaticilor românești din secolul al XVIII-lea. Gramatica românească de la Kalocsa a apărut la 13 ani după aceea datorată lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul (1757), a fost contemporană cu gramatica lui Macarie de la Sihla (1772) și a precedat cu un deceniu *Elemente linguae daco-romane sive valachice*, a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai (Viena, 1780). La rândul său, *Compendiul latin-român*, din Ms. 760/2 de la Kalocsa este contemporan cu ghidul de conversație italo-român din Moldova (1770) ...

În al doilea rând, cartea este precedată de un valoros studiu filologic. Gheorghe Chivu observă, de exemplu, că autorul gramaticii are curajul și competența să se abată de la spiritul clasic al gramaticilor latine folosite ca model atunci când

⁶ Carlo Tagliavini, 1932, „Despre «Lexicon compendiarium latino-valachicum», în: *Analele Academiei Române. Mem. Secf. Lit.*, Seria III, Tom IV, pp. 189-195. Opiniile savantului italian, destul de apropiate, de altfel, de propunerile lui Gh. Chivu, au fost preluate și vehiculate multe decenii de către cercetătorii moderni care au menționat respectiva gramatică în scrierile lor: Al. Borza, Mircea Seche, cf. Gh. Chivu, 2001, p. 19.

descrie particularități ale verbului românesc (grupat în patru conjugări), cu forme construite altfel decât în latină – vezi unele moduri (conjunctivul, optativul). Observații referitoare la alternanțele fonetice, cu privire la preiotarea unor forme pronominale (*eu, ei*) sau verbale (*este*), cu privire la contrageri și eliziuni, la derivare (diminutivare, moțiune), la topică etc. atestă un spirit analitic ieșit din comun, spune editorul acestei valoroase gramatici.

În sfârșit, un mare merit al acestei gramatici este schimbarea și probarea prin material ilustrativ bogat, a *latinătății limbii române*. Autorul manuscrisului din 1770 se exprimă deseori astfel:

– „*numele valachice, ca și cele latine, comportă gen, număr și caz*” (p. 7);

– „*Modelul de construire al valahilor se deosebește foarte puțin de cel latin.*” (p. 76).

Chiar în introducerea textului, autorul afirmă:

„..... *să le expun [regulile] după o metodă potrivită pentru limba latină, căreia acest idiom valah îi datorează originea.*” (pp. V-VI)

Gheorghe Chivu atrage atenția asupra faptului că *Institutiones linguae valachicae* este „*prima scriere lingvistică românească în care se afirmă explicit latinitatea structurilor gramaticale ale limbii române*” (p. 41).

Am spune aici, că, și dacă s-ar fi rezumat la aceste două monumentale lucrări, ar fi fost suficient ca Dl. Gheorghe Chivu să-și asigure un loc de frunte în istoria filologiei și lingvisticii românești.

Dar harnicul și pasionatul cercetător nu s-a oprit aici. În anul 2011 a publicat, împreună cu colegul clujean Eugen Pavel, o ediție completă a operei lui Ioan Budai-Deleanu, în cadrul valoroasei colecții de tip „Pleiade” inițiată și coordonată de Acad. Eugen Simion:

Ion Budai-Deleanu, *Opere. Țiganiada, Trei viteji, Scrieri lingvistice, Scrieri istorice, Traduceri*. Ediție și note de Gheorghe Chivu și Eugen Pavel. Studiu introductiv de Eugen

Simion. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2011, 1354 p.

Pe cât de solidă în privința conținutului (stabilirea textelor, notele etc.), pe atât de reușită prin grafica generală a seriei sus-amintite, această voluminoasă carte a primit Premiul „Perpessicus” al MNLR și al revistei „Manuscriptum” pentru cea mai bună lucrare filologică apărută în anul 2011.

Am amintit deja că activitatea de editor nu se limitează la textele vechi. Încă din 1985, Gh. Chivu s-a ocupat de ediția critică de *Opere alese* ale lui George Coșbuc. Pentru volumele VII și VIII ale amplului proiect, apărute în anul 1985, a stabilit textul traducerii *Divinei Comedii*, (în total, 1386 pagini), iar pentru volumul al IX-lea, apărut în 1998, a realizat *Comentariul la Divina Comedie* (513 pagini).

Întrucât se specializase deja în opera poetului de la Hordou, între anii 2006 și 2013 dă la iveală o altă ediție critică – de data aceasta, a operei integrale a lui G. Coșbuc, în aceeași elegantă colecție de tip „Pleiade”, realizată de FNSA în colaborare cu Editura „Univers Enciclopedic”:

George Coșbuc, *Opere, I. Poezii, II. Proză, III. Traduceri. Divina Comedie*. Comentariu la *Divina Comedie*. Ediție critică. Fundația Națională pentru Știință și Artă – Univers Enciclopedic, București, 2006-2007, 2013, 1085 p. (I), 1251 p. (II), 1806 p. (III). Despre acest din urmă volum cunoscutul om de cultură, Prof. dr. Al. Balaci, romanist și dantolog de prestigiu, scria în *Jurnalul literar* din 1999:

*„Cu o rară meticulozitate și acribie filologică, Gheorghe Chivu a întreprins o nouă și atentă cercetare a manuscriselor și fragmentelor tipărite, existente în arhiva George Coșbuc aflată în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române. (...) Noua ediție este un rezultat excelent al strădaniilor noului editor, oferind **Comentariul** lui George Coșbuc la **Divina Comedie** în forma lui originală, într-o descifrare și transcriere impecabilă a textelor româno-italiene, în respectarea strictă a realității lor lingvistice.”*

În sfârșit, în aceeași calitate de „coșbucolog”, Gh. Chivu scoate și la Editura Nemira o ediție din lucrarea educativă a scriitorului transilvănean, *Povestea unei coroane de oțel*, realizată după rigorile filologice și lingvistice cu care editorul i-a obișnuit pe cititori:

George Coșbuc, *Povestea unei coroane de oțel*. Ediție, postfață, note și glosar de Gh. Chivu, [București]: Nemira, 2008, 247 p.

În subcategoria culegerilor și antologiilor de vechi texte românești, experiența acumulată de-a lungul a peste treizeci de ani este valorificată prin publicarea, la Editura Academiei Române, a unei selecții de contribuții filologice și lingvistice, consacrate unora dintre textele românești mai puțin cunoscute, dar nu mai puțin importante din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.

Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice. București: Editura Academiei Române, 2015, 312 p.

3.1.2. Ca istoric al limbii române, cu preocupări speciale pentru epocile vechi și pentru limba română literară, Gheorghe Chivu s-a afirmat mai întâi în mod indirect, prin lucrările enumerate mai sus, apoi direct, prin articole, studii, cursuri universitare, dar mai ales prin contribuții la tratatele academice de specialitate. Aspecte legate de fonetică, de grafie, de morfologie apar în articolele publicate în primele două decenii de activitate: norma *câne, pâne, mâne* în secolul al XIX-lea, articol din 1973; alternanța $\varepsilon \sim J$ în textele vechi; despre o slovă necunoscută în scrierea chirilică românească: *h̃*; despre vocativul în *-lor* și despre prepozițiile *pentru, printre* ș.a.m.d. În anul 1997 a apărut, în sfârșit⁷, primul volum din tratatul *Istoria*

⁷ Ion Gheție, coordonatorul colectivului, afirmă că textul cărții fusese discutat și aprobat în Consiliul Științific al Institutului încă din anul 1990, cf. A. Avram, M. Sala, I. Vintilă-Rădulescu, 1999, p. 135. De altfel, chiar din *Cuvânt înainte* la volumul în discuție se înțelege că lucrarea a fost realizată între 1983 și 1988, aprobată în sus-numitul consiliu în 1990, cu respectivul *Cuvânt* scris în decembrie 1990. Volumul a apărut în 1997!

limbii române literare. Epoca veche (1532-1780), București: Editura Academiei Române, 1997.

Se împlinea, astfel, o primă parte a unuia dintre obiectivele stabilite în cadrul sectorului de limbă literară și filologie al Institutului de Lingvistică din București, încă din anii 1970, când colectivul acestuia a fost completat cu generația din care făcea parte Gh. Chivu. Criteriile teoretice și metodologice erau cele noi, stabilite prin lucrările preliminare care au pregătit această sinteză și în care cercetătorul prezentat aici a fost implicat din plin, asumându-și nu numai capitolele referitoare la variantele stilistice pentru partea I (1532-1640), respectiv partea a II-a (1640-1780), ci și revizia finală a manuscrisului, alături de Ion Gheție.

Câțiva ani mai târziu, Gh. Chivu realizează individual lucrarea *Limba română – de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București: Univers Enciclopedic, 2000. Despre perspectiva indicată de subtitlul lucrării vom discuta la locul cuvenit.

Aici o semnalăm doar ca pe o lucrare de istorie a limbii române, în general.

În același an, Ion Gheție și Gheorghe Chivu coordonează un alt volum, consacrat atunci ultimului dintre secolele considerate „vechi” în diacronia limbii române. Colectivul, format din cei doi coordonatori și din Magdalena Georgescu, Alexandru Moraru, Emil Suci, Mirela Teodorescu, Floarea Vîrban, Florentina Zgraon, publică volumul *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, Cluj-Napoca: Clusium, 2000. Autorii porneau de la premisa că o cunoaștere adecvată a scrisului românesc din acest secol, pe nedrept ignorat de către generațiile anterioare de cercetători explică multe dintre caracteristicile limbii române literare actuale, incomplet sau greșit interpretate, până acum. Gheorghe Chivu și-a asumat capitolul *Evoluția stilurilor limbii române literare* și scurta, dar consistenta *Încheiere* a volumului. Autorul probează că în acest secol s-a produs „definitivarea stucturilor

specifice pentru cele trei stiluri funcționale ale limbii române literare vechi”. Scrisul laic devine dominant în ansamblul culturii scrise românești, adaptându-se continuu la noi tipare stilistice, în timp ce scrierile bisericești își conservă varianta stilistică proprie, prin utilizarea unor structuri care s-au sedimentat la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Au urmat mari proiecte, amintite mai sus, dintre care unele sunt încă în derulare.

3.1.3. Din aceeași sferă largă a diacroniei limbii române s-au desprins preocupările pentru *vocabular*. În colaborare cu Emanuela Buză și Alexandra Roman Moraru, Gheorghe Chivu scoate *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche* (1421-1760), București: Editura Științifică, 1992. Și acest important instrument lexicografic făcea parte din lucrările preliminare ale Tratatului de istorie a românei literare vechi, alături de *Dicționarul limbii române literare vechi* (1640-1780), 1987, finalizat și el cu mult timp înainte de tipărire.

În articolele și studiile răspândite de-a lungul ultimelor patru decenii și jumătate în volumele colective și în periodicele vremii, Gh. Chivu s-a arătat interesat de o gamă largă de aspecte ale vocabularului. Influențele străine asupra lexicului românesc (italian, francez, maghiar etc.); raportul dintre arhaisme și neologisme; forme regionale și atestări rare ale unor cuvinte, sub aspect lexico-morfologic; terminologii de specialitate (domeniul religios, politic, administrativ-juridic, tehnico-științific; lingvistic, geografic, matematic, medical, filosofic, culinar, etc.), antroponime, toponime, fitonime, mitonime și teonime, microcâmpuri semantice ș.a.m.d.

Foarte multe studii sunt consacrate instrumentelor lexicale din vechea cultură românească: glosare, liste de cuvinte, dicționare bilingve și multilingve, dicționare de specialitate, dicționare explicative, etimologice etc., precum și valorile stilistice ale cuvintelor ocupă, de asemenea, un loc important în activitatea lingvistului Gh. Chivu. Ca de obicei, informațiile

oferite de lexic, corect analizat, servesc la argumentarea filologică, într-un angrenaj demonstrativ totdeauna riguros și bazat pe fapte din toate segmentele sistemului limbii.

În sfârșit, editarea deja menționatului *Dictionarium Valachico-Latinum...*, 2008, a însemnat valorificarea experienței acumulate ca filolog, istoric al limbii și lexicolog.

3.1.4. Am arătat mai sus că una dintre lucrările individuale în care Gh. Chivu tratează problemele limbii române vechi, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea...*, își precizează sfera de analiză prin subtitlul edificator: *Variantele stilistice*.

De fapt, respectivul studiu încununa preocupări mai vechi ale autorului referitoare la stilistică. Primele articole publicate în periodicele de specialitate și în volumele colective, imediat după absolvirea facultății, sunt consacrate strategiilor stilistice din scrierile premoderne și moderne: procedee stilistice în opera lui Ion Barbu (articole publicate între 1971 și 1975, în LR; epitetul, comparația și metafora la romantici, articole din 1972-1974) etc.

După anul 1980, atenția cercetătorului se îndreaptă spre problematica stilurilor funcționale în textele vechi românești – demersul său de bază în activitatea profesională – problematică strâns legată de chestiunea existenței limbii literare în secolele de început ale culturii românești. Două serii de articole sunt consacrate acestor aspecte. Prima serie, formată din cinci articole apărute în LR, în anii 1980-1981, tratează caracteristicile formale ale celor mai vechi texte științifice românești (scrieri cu conținut geografic, lingvistic, matematic, medical, filosofic). Cealaltă are în vedere stilurile primelor noastre scrieri literare, juridice și administrative, științifice și tehnice, cf. cele trei studii publicate în 1985-1986, cu o continuare în 1990, prin studiul polemic *Există un stil științific și tehnic în limba română veche?*, LR, XXXIX, 1990, nr. 1, pp. 5-18.

După 1990, autorul pune în discuție, cu argumente solide, existența unei variante ignorate a românei literare (vechi și moderne) – limbajul bisericesc, cf. contribuțiile din 1995, 1997, 2000, 2001 ș.a.m.d.

Convins, ca și predecesorii săi (Grigore Brâncuș, printre cei mai recenti), că limbajul bisericesc reprezintă prima variantă cultă a limbii noastre, Gh. Chivu a studiat sistematic procesele de evoluție convergentă a textelor religioase din ultimul secol cu scrisul laic românesc, într-o pendulare foarte vizibilă între tradiție și inovație. În conferința din 13 martie 1997, de la Academia Română, al cărei text a fost publicat sub titlul *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, București: Editura Academiei Române, 1997, sunt sintetizate particularități ortografice, morfologice, sintactice (la nivelul propoziției și al frazei, la nivelul topicii), vocabularului (raportul arhaism – termen curent – neologism) din texte reprezentative, cercetate în diacronie: *Vechiul și Noul Testament, Catehismul, Liturghierul, Molitvenicul*, precum și broșura *Calendarul creștin ortodox*, 1997, respectiv în ediții vechi și noi.

Concluzia care se impune este formulată fără echivoc de autor:

„Trăsăturile sale [ale limbajului bisericesc actual] distinctive sunt suficient de numeroase pentru a-l individualiza ca o variantă (încă) paralelă a limbii literare actuale. Studiile care au ca obiect româna literară contemporană trebuie de aceea să-l ia în considerare.” (p. 17)

De fapt, chiar în tratatele de istorie a limbii române vechi, contribuția lui Gh. Chivu viza aceste probleme, a se vedea paginile 257-260 și 472-481 din *Istoria limbii române literare...*, 1997; paginile 288-330, respectiv cap. „*Evoluția stilurilor limbii române literare*” din *Contribuția la istoria limbii române literare*, 2000 și sus-amintitul volum de unic autor din anul 2000. În anul 2001 a apărut în broșură textul comunicării *Avea româna literară veche variante stilistice?*, susținută în cadrul Conferințelor Academiei Române, din Ciclul

„Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, la 19 octombrie 2000, care reprezintă o sinteză a opiniilor cercetătorului în tot ce configurează problema amintită în titlu. Preocupările au continuat cu articole și studii referitoare la valorile stilistice ale ortografiei în literatura premodernă; procedee stilistice la I. L. Caragiale; studii referitoare la limbajul predicii românești (înnoit de Antim Ivireanul), la modelele stilistice folclorice în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, la stilistica numelor proprii ș.a.m.d., a se vedea articolele dintre anii 2005 și 2015.

3.1.5. Aria preocupărilor filologului și lingvistului Gheorghe Chivu este completată, prin natura lucrurilor, cu cercetări de dialectologie, ortografie, interculturalitate, traductologie, mitologie și folclor, literatură română veche și modernă, metrică și prozodie etc.

Cunoașterea aprofundată a variantelor dialectale, la nivel fonetic, lexico-semantic, gramatical, stilistic îl ajută să rezolve corect probleme de localizare și datare a textelor vechi pe care însuși le-a editat sau pe care le-au publicat în ediții științifice diverși confrăți. Alteori, aceste particularități sunt încadrate în contexte de alt tip (filologic, diacronic, lexical, gramatical, fonetic etc.), așa cum rezultă din analiza versiunii bănățene a textului *Visul lui Mamer* (1997), din relevarea variantelor teritoriale în lexicoanele românești (2007/2008), în prezentarea particularităților dialectale românești din „limba băieșilor” din Ungaria (2012), a fenomenelor dialectale morfologice în celebrul text al *Cântecelor câmpenești* din 1768 (2013) sau în perspectiva metodologică/teoretică a lui G. Ivănescu despre „dialectele literare” (2013) etc.

Celelalte subdomenii alcătuiesc, de asemenea, elementele unei viziuni integratoare asupra filologiei și lingvisticii românești, pe care cercetătorul și profesorul Gheorghe Chivu și-a construit-o în timp, prin muncă neostoită și prin dăruire totală.

3.2. Normă și inovație în evoluția limbii române

În mod firesc, un cercetător implicat atât de profund și de cuprinzător în studierea manifestărilor limbii scrise și vorbite, în istoria culturii unui popor, în ultimă instanță, a trecut, treptat, de la opțiunile pentru o anumită concepție asupra limbii și, respectiv, un anumit tip de principii, metode și instrumente de lucru din perioada debutului în profesie, la conturarea unui sistem personal de filosofie și practică a studiului filologiei și lingvisticii, cu toate componentele lor.

În sarcinile de rezolvat la Institut, Gheorghe Chivu s-a încadrat, firesc, într-un stil de lucru impus de coordonatele proiectelor derulate prin programul oficial de cercetare. Iar acest stil s-a aflat, la fel de firesc, într-o permanentă dinamică între comandamentele ideologiei oficiale și principiile științifice domeniului în discuție.

Uneori, Gh. Chivu semnalează grave abateri de la normele științifice în lucrările apărute în peisajul filologiei și lingvisticii românești, precum articolele „Pe marginea unei «contribuții» la studiul vocabularului limbii române” (în: LR, XXVIII, 1979, nr. 2, pp. 203-205), „Transcriere interpretativă sau transliterație cu greșeli?” (în: LR, 1981, nr. 4, pp. 543-546). Alteori, polemizează cu diverși cercetători în studiile sale care însoțesc textele editate, în tratatele de istorie a limbii (literare) etc.

Sub aspect filologic, Gh. Chivu consideră că nu trebuie exclus nici unul dintre criteriile în funcție de care se pot stabili datele unui text vechi (localizare, situare în timp, paternitate etc.). Aceasta înseamnă o bună situare în diacronie a limbii, cu stabilirea unor particularități punctuale (fonetice, gramaticale, stilistice), tipice unei secvențe restrânse de timp, o bună stăpânire a particularităților dialectale, până la nivelul unor elemente semnalate în subgraiuri și fenomene strict locale; apoi, este vorba despre capacitatea de stabilire a filiațiilor, ceea ce înseamnă, dimpotrivă, o arie amplă de reper, posibile, în timp

și spațiu, în domenii mai mult sau mai puțin înrudite; în sfârșit, filologul trebuie să țină seama de caracteristicile tehnice ale textului, de la grafie până la filigran și la calitatea hârtiei. Au existat câteva situații în care Gh. Chivu a corectat asemenea date tocmai prin coroborarea tuturor informațiilor de acest tip, corect delimitate și valorificate în contextul apariției respectivului text. Insistenței cu care unii cercetători încearcă să impună numele unui autor, sacrificând sau ignorând anumite criterii pentru a-și susține punctul de vedere, cercetătorul bucureștean îi opune studiul integrator, sistematic, axat pe obiectul cercetării. Este cazul discuției despre paternitatea celor două dicționare latine ale limbii române, respectiv *Dictionarium Valachico-Latinum/Anonymus Caransebesiensis*, de la mijlocul secolului al XVII-lea, și *Lexicon compendiarium Latino-Valachicum*, cca. 1771-1776. De fiecare dată, constată Gh. Chivu, exegeții moderni (Fr. Király, în primul caz, Mihai Gherman, în cel de-al doilea) încearcă să stabilească datarea în funcție de paternitatea pe care au atribuit-o respectivelor lucrări după diverse criterii, niciodată complet coroborate între ele⁸. Asemenea luări de poziții, vizând datarea, paternitatea, filiațiile etc. sunt exprimate în studii privind *Institutiones linguae Valachicae*, *Codicele Todorescu*, *Manuscrisul Marsigli 61*, *Apocriful Iorga* și *Codex Sturdzanus*. Examinarea filologică a textului pe care Gh. Chivu l-a editat după toate rigorile academice, în 1993, cum am arătat deja, îl conduce la concluzia

⁸ Despre *Anonymus Caransebesiensis*, Gheorghe Chivu a scris în 1987 (LR, 3, pp. 208-215); 1989 (LR2, pp. 133-140); 2003 (LL, nr. LXII, pp. 9-16, reluat în vol. *Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București: Editura Academiei Române, 2015, pp. 57-24); 2008, *Lucrările primului Simpozion internațional de lingvistică*, pp. 19-24; 2009/2010, *Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română*, pp. 333-340, iar despre *Lexicon compendiarium Latino-Valachicum*, în 1988 (SCL, XXXIX, 6, pp. 471-476), reluat în vol. *Vechi texte românești...*, 2015, pp. 97-103, înainte de valorificarea cercetărilor în studiul introductiv al ediției din 2008, cf. *supra*.

că nici una dintre filiațiile propuse ale cercetătorilor anteriori de anvergură – B.P. Hasdeu, Al. Philippide, M. Gaster, N. Drăganu, G. Pascu – nu rezistă probelor furnizate prin metodele moderne de cercetare și prin analiza după criteriile cele mai noi de studiu, cf. articolul din LR, XXXVI, 1, 1987, pp. 64-69, reluat în *Vechile texte românești...*, pp. 17-22 și studiul introductiv la ediția din 1993.

În privința limbii române vechi, Gh. Chivu consideră că a existat o variantă literară a acesteia cu mult înainte de anul 1800, mai precis, din secolul al XVI-lea⁹. Mai mult, chiar, încă de atunci se poate vorbi despre un început de constituire a stilurilor funcționale ale limbii române. Proces istoric, cu contribuții hotărâtoare în secolul al XIX-lea, această constituire trebuie văzută în dinamica ei și nu prin raportare exclusivă la o anumită epocă istorică, social-economic și cultural determinată. În felul acesta, Gh. Chivu se opune atât concepțiilor unor profesori care au dominat lingvistica românească în a doua jumătate a secolului al XX-lea, precum Gheorghe Ivănescu sau Iorgu Iordan (care afirma că „noi nu am avut limbă literară, ci numai limbă scrisă”, cf. *Limba literară. Privire generală*, în LR, III, 1954, 6, p. 60, *apud* Gh. Chivu, 2001, p. 5), cât și concluziilor unor cercetători care reduc studiul stilurilor la textele secolului al XIX-lea (Gh. Bulgăr, Romulus Todoran, Al. Andriescu ș.a.). A existat, în primul rând, un substil religios, precum și unul lingvistic, după cum o dovedesc vechile cazanii și vechile gramatici, precum aceea a lui D. Eustatievici Brașoveanul. Gh. Chivu dă un cu totul alt sens argumentului „modelului străin” pe care l-au reprezentat vechile texte românești – traduceri sau prelucrări libere, în majoritate. Acestea nu înseamnă absența structurilor stilistice, ci,

⁹ Cu privire la originile și periodizarea limbii literare românești, opiniile colectivului din care a făcut parte Gh. Chivu sunt expuse în susmenționata *Istorie a limbii române literare...*, 1997, pp. 29-45, cap. *Aspecte teoretice*.

dimpotrivă, modele, surse de imitație și, în final, de creativitate pentru cele trei stiluri de bază ale limbii române: beletristic, juridic-administrativ, tehnico-științific. Am semnalat mai sus lucrările în care Gh. Chivu abordează problematica vastă a stilisticii, în toate epocile și sub toate aspectele, cu numeroase studii referitoare la expresivitatea textelor literare, vechi și moderne. Alte numeroase studii de detaliu se referă, după cum am văzut, la problema terminologiilor de specialitate. Puse alături de structuri morfosintactice, topice și de compoziție, dovezile lexico-semantice susțin ideea existenței unor stiluri funcționale încă din primele secole ale scrisului românesc. În conferința-sinteză din 2000, publicată în 2001, autorul dă exemple edificatoare din scrieri vechi pentru toate cele trei stiluri funcționale corespunzătoare, reunite însă de Dimitrie Cantemir, într-o singură lucrare: *Istoria ieroglică*.

Și în privința transcrierii vechilor texte românești scrise cu diverse tipuri de alfabet chirilic au existat discuții în care filologul și lingvistul Gheorghe Chivu s-a implicat de pe pozițiile editorului cu experiență ce se află. Transcrierea interpretativă înseamnă consecvență în textul oferit cititorilor moderni, în limitele permise de alternanța între ezitățile autorului sau copistului, pe de o parte, și diferențele reale fonomorfologice ale unor cuvinte, pe de altă parte.

Părți din concepția generală asupra evoluției limbii române – literare, în primul rând, dar și uzuale, dialectale etc. sunt expuse în mod expres în unele materiale publicate, în afară de expunerile de rigoare din tratatele, edițiile în culegerile publicate în volum sau de conferințele amintite mai sus. Este cazul unui articol precum „Sintaxa istorică din perspectivă filologică”, în: *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București: Univers Enciclopedic Gold, [2015], pp. 212-220. Este, de asemenea, cazul studiului „Literatura română veche. Priorități ale cercetării filologice actuale”, în: RITL, VII, 1-4, 2013, pp. 17-22, sau al articolului despre „dialectele literare”, ca „probleme capitale” ale românei

literare vechi, analizate comparativ în scrierile științifice ale lui Gh. Ivănescu și Ion Gheție, în: *Anuar de lingvistică și istorie literară*, LIII, 2013, pp. 1000-1015. Problemele de normă a limbii, problemele de filiație sunt expuse în alte asemenea articole, cu rol programatic și metodologic.

Concluzia lui Gh. Chivu vizează fenomenul diacronic, în general: limba română veche și limba română modernă – literară sau uzuală – sunt faze ale aceluiași proces.

4. Profilul unui cărturar – schiță de portret

Despre omul Gheorghe Chivu sunt îndrituiți să vorbească în primul rând cei care i-au fost și îi sunt colegi, elevi, persoane apropiate prin natura lucrurilor. Deși nu ne aflăm într-o asemenea postură privilegiată, considerăm că merită consemnate câteva observații pe care le-am putut face de-a lungul anilor în care preocupările oarecum comune – didactice și științifice – au prilejuit intersectarea drumurilor și activităților noastre.

Aș începe cu un cuvânt despre rigurozitatea omului de știință și dascălului-model care este Domnul Gheorghe Chivu. Această calitate, tot mai rară în lumea noastră, se remarcă în selectarea atentă a doctoranzilor și a partenerilor în echipele de cercetare, în minuțiozitatea cu care citește tezele de doctorat, coordonate direct ori repartizate, în cadrul comisiilor din care face parte. Spre deosebire de mulți alți colegi, Gh. Chivu consideră că doctoratul poate fi împiedicat să devină un fenomen de masă prin simplul comportament corect, din punct de vedere științific și moral, al celor cu drept de coordonare și evaluare a unor lucrări de acest nivel.

Profesionalismul înțeles corect poate ține loc oricărei strategii oficiale și oricărei politici înecate cu vorbe mari. Aceeași atitudine corectă, în limitele bunului simț și ale colegialității autentice, se manifestă și față de colegii cu care vine în contact. Lucrările cu care contribuie la proiecte comune

sunt totdeauna depuse la termen, adecvate contextului, tratate cu toată seriozitatea, astfel încât acestea să reflecte respectul atât față de cei cu care colaborează, cât și față de propria persoană și față de actul intelectual, în sine. În situațiile extreme, relativ dificile, știe să dezamorseze potențialele conflicte cu câte o ironie fină (tipic muntenească!) sau cu o interpretare nouă a problemelor, care să dea satisfacție tuturor părților implicate.

Căldura colegială pe care o degajă Profesorul Gh. Chivu poate fi simțită de oricare coleg care chiar are nevoie de o asemenea manifestare umană. Am remarcat prima dată acest lucru în urmă cu mulți ani, cu prilejul primei prelegeri, pe care urma să o țin la Academia Română, în cadrul cunoscutei serii de Conferințe din ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, Prof. Gh. Chivu și-a rupt din timpul prețios pentru a participa la prelegerea mea, cu gândul că, fiind vorba despre un vorbitor din provincie, puțin cunoscut, sala va fi goală. Am apreciat această grijă din partea unui om despre care știm că are multe treburi mai importante decât participarea ca auditor la o asemenea întrunire. (Avusesem grijă, evident, să-mi anunț colegii, doctoranzii, masteranzii și sala a fost plină, căci mulți au considerat că era o oportunitate să viziteze Academia Română). Apoi am putut să constat că acest tip de solidaritate, extrem de rară între cei din bransă, este o constantă a personalității Profesorului. Foarte atent cu drămuirea timpului său, are puterea să rupă o parte din acesta și să vină la gară, să-i întâmpine pe colegii din provincie invitați la diverse activități profesionale (manifestări științifice, doctorate etc.). Îi conduce la hotel și petrece seara cu ei, la o cină și un pahar de vin, discutând despre toate ale profesiei, într-un cadru relaxat. Pentru călătorul ostenit, descins în Bucureștiul rece și nepăsător, ca orice mare oraș, o asemenea primire este un gest de înaltă ținută umană. Și profesorul Gh. Chivu face acest gest cu toți cei aflați în situația respectivă, indiferent, vârstnici sau tineri, mari personalități sau debutanți în profesie. Pe de altă parte, atunci când se află Domnia Sa în deplasare, se străduiește să-și rezerve

o parte din timp, oricât de obosit ar fi și oricât de aglomerat ar fi programul, să îi viziteze pe veteranii filologiei românești din respectivul spațiu geografic. Am asistat la asemenea demersuri, semne ale respectului autentic față de bătrânii pe care i-au uitat mulți alții, uneori chiar cei pe care i-au crescut direct – la Iași (în încercarea de a-l vizita pe N.A.Ursu la azilul de bătrâni unde era internat), la Sibiu (unde am participat la emoționanta întâlnire cu Prof. Victor Grecu) și la Timișoara (unde îl vizita pe Prof. Ștefan Munteanu) ș.a.md.

Din cele spuse mai sus se conturează chipul unui om adevărat, viu, echilibrat între rigorile profesiei și căldura colegialității. Profesorul Gh. Chivu dovedește că poți fi corect, strict în respectarea convențiilor deontologiei științifice și comportamentale fără a deveni întruchiparea lui Cato Cenzorul. Dimpotrivă, cum spuneam, Profesorul știe să guste bucuriile convivialității, să recepteze și să transmită strălucirea vorbelor de duh, să cultive prietenii și să întrețină flacăra cunoașterii, în formele ei cele mai omenești.

... Cum spuneam, rândurile de mai sus nu pot face altceva decât să schițeze portretul Profesorului Gh. Chivu. Îl vor completa, desigur, în alte contexte, cei care i-au stat alături mai mult timp. În ceea ce ne privește, considerăm că atât cât ne-a fost accesibil este suficient pentru a trasa imaginea-cadru a unui Om de știință care reușește să fie, prin natura sa și prin educația sa, și un Om de omenie.

5. Propositio

Pentru toate calitățile prezentate incomplet și nu suficient de aprofundat și de sistematic mai sus, considerăm că atribuirea titlului de *Doctor Honoris Causa* d-lui Prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, reprezintă o onoare pentru colectivul de studenți și cadre didactice de la Universitatea „Valahia” din Târgoviște.

Bibliografie

AVRAM, Mioara; SALA, Marius; VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana (coord.), *Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan” din București. 50 de ani de existență (1949-1999)*, București: Editura Univers Enciclopedic, 1999.

BALACI, Al., „O multiformă personalitate”, în: *Jurnalul literar*, s.n., X, 1999, nr. 11-14, p. 3.

BANTOȘ, Alexandru, „O biografie marcată de noblețe și dăruire”, în: *Limba română*, Chișinău, XXII, 2012, nr. 11-12, pp. 46-48 .

BARBORICĂ, Elena; ONU, Liviu; TEODORESCU, Mirela Teodorescu, *Introducere în filologia românească*, București, 1978, pp. 151-152.

BÂRLEA, Petre Gheorghe, „Fundamenta. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină”, în: *Litere*, Târgoviște, XVIII, 3 (204), martie 2017, pp. 43-45.

CĂTĂNESCU, Maria, „Limba română – de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea”, în: *Limba și literatură*, 2001, III-IV, pp. 125-126.

CERNAT, Paul, „O lectură pluralistă a lui I. Budai-Deleanu”, în: *Observatorul cultural*, 2012, nr. 616.

DOMINTE, C. „Institutiones Linguae Valachicae”, în: *Studia indo-europaea*, Linguistique, 1, 2001, pp. 327-328.

GAFTON, Al., „Codex Sturdzanus”, în: *Analele Universității „Al. Ioan Cuza” din Iași*, s. IIIe, Lingvistică, 1995-1996, pp. 119-120.

HALICHIAS, Ana-Cristina, „Institutiones Linguae Valachicae”, în: *Limba română*, L, 2001, nr. 3-4, pp. 243-247.

IUDAKIN, A. P., *Romano-Germanskaja Enciklopedija*, Moskva: ČeRo, 2006, pp. 277-279.

LIGOR, Alexandru, *Cercetători bucureșteni de azi ai cărților vechi*, Cluj-Napoca: Editura Studium, 2002, pp. 37-38.

MAREȘ, Al., „Dictionarium Valachico-Latinum”, în: *Limba română*, LVIII, 2009, nr. 1, pp. 136-137.

MIHAIL, Zamfira, „Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche”, în: *Revue des études sud-est européennes*, XXXII, 1994, nr. 3-4, pp. 411-412.

MILICĂ, Ioan, „Spiritul și litera cărțurarului”, în: *Limba română*, Chișinău, XXII, 2012, nr. 11-12, pp. 61-63.

RÉKA, Lőrinczi, „Egy XVIII. századi román nyelvtanhoz kapcsolódó nyelvleírás-történeti észrevételek”, în: *Magyar Nyelv*, Budapest, 2005, nr. 1, pp. 65-73, nr. 2, p. 221-232.

RIZESCU, I., „Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea”, în: *Limba română*, XXIV, 1975, nr. 1, pp. 81-82.

RUSU, Dorina N., *Dicționarul membrilor Academiei Române. 1866-2010*, Ed. a IV-a revăzută și adăugită, București, 2010, p. 213; ed. a V-a revăzută și adăugită, București, 2016, p. 347.

URSU, Neculai A., „Codex Sturdzanus”, în: *Cronica*, Iași, XXVIII, 1993, nr. 23, p. 5.

VEREBCEANU, G., „Institutiones Linguae Valachicae”, în: *Revista de lingvistică și știință literară*, Chișinău, 2003, nr. 1-2, pp. 131-133.

VONCU, Răzvan, „Ion Budai-Deleanu în ediție critică”, în: *România Literară*, XLIII, 2011, nr. 43, p. 14.